

Inspektion av Statens institutionsstyrelses LVM-hem Fortunagården den 2 juli 2013

Inledning

På uppdrag av justitieombudsmannen Lilian Wiklund genomförde tf. enhetschefen Gunilla Bergerén tillsammans med föredragandena Elisabeth Sjöblom och Lars Olsson en förannmäld inspektion av Statens institutionsstyrelses (SiS) LVM-hem Fortunagården i Värnamo den 2 juli 2013.

Inspektionen är en del av JO:s uppdrag att fullgöra de uppgifter som ankommer på ett nationellt besöksorgan (national preventive mechanism, NPM) enligt det fakultativa (frivilliga) protokollet den 18 december 2002 till Förenta nationernas konvention mot tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning.

Inspektionens genomförande

Inspektionen inleddes med att institutionschefen Gunnel Elf och avdelningsföreståndaren för avdelningen Kastanjelid Marie Bergkvist berättade om verksamheten vid hemmet. Därefter förevisades hemmets lokaler vid en rundvandring, samtal fördes med fem intagna och det gjordes en översiktlig granskning av handlingar. Inspektionen avslutades med en genomgång av iakttagelserna m.m. med Gunnel Elf och Marie Bergkvist.

Iakttagelser m.m. under inspektionen

Organisation m.m.

LVM-hemmet Fortunagården ligger i utkanten av sjukhusområdet i centrala Värnamo. Hemmet öppnade 1992 och har byggts till i omgångar. Det finns tre byggnader: låsta avdelningen (Kastanjelid), öppna avdelningen (Enelid) och en administrationsbyggnad.

Hemmet har 17 platser för behandling av kvinnor med alkohol-, narkotika- eller läkemedelsmissbruk. Nio av platserna är låsbara. Hemmet tar emot bl.a. gravida och kan även ta emot äldre kvinnor med demenssjukdomar. Enligt hemmet har de flesta intagna ett s.k. blandmissbruk. I de fallen är en kombination av alkohol- och

tablettmissbruk vanligast. Många intagna har en psykiatrisk diagnos, t.ex. Aspergers syndrom eller ADHD.

Vid inspektionen var elva personer intagna i hemmet, varav fem på den låsta avdelningen. En intagen var placerad på frivillig grund med stöd av socialtjänstlagen (2001:453). De intagna var mellan 25 år och drygt 65 år gamla.

Under vistelsen på Fortunagården får de intagna bära sina egna kläder förutom när de är placerade i den låsta avdelningens intagsdel vid ankomsten i hemmet. Intagna stannar vanligen i intagsdelen i några dagar. Därefter flyttar de över till den ”vanliga” låsta avdelningen.

Ungefär 40–50 personer skrivs in i hemmet årligen. Enligt hemmet har beläggningen under 2013 varit mycket hög. De intagna som vårdades med stöd av LVM på den öppna avdelningen hade vid inspektionen vårdats vid avdelningen mellan två och fem månader.

Några intagna uppgav att de fått höra av personal att den höga beläggningen på Fortunagården under året medfört att intagna stannat längre på den låsta avdelningen än nödvändigt då det inte funnits tillgängliga platser på den öppna avdelningen.

Bemanning och bemötande

I hemmet tjänstgör ungefär 35 personer på drygt 25 heltidstjänster. Enligt hemmet utgör kvinnor 95 % av personalen. Enligt personal är personalomsättningen hög och det finns många vikarier.

Den största personalgruppen utgörs av behandlingsassistenter. Det finns även behandlingssekreterare, utredningssekreterare och psykolog (halvtid).

På den låsta avdelningen Kastanjelid tjänstgör fyra personer dagtid, på helgerna tre. Nattetid är tre personer i tjänst varav två vakna på låsta avdelningen och en sovande på öppna avdelningen.

En intagen har en kontaktperson ur personalen på den avdelning där hon är placerad.

Intagna i hemmet menade att bemötandet från personalen ibland inte är bra. En intagen uppgav att hennes intryck var att de intagna finns i hemmet för personalens skull, inte tvärtom. Några intagna sade att de upplevde att personalen i hög utsträckning hellre pratar med och spenderar tid med varandra i stället för med de intagna. De flesta intagna uppgav att personal ofta inte kan svara på deras frågor eller ger olika besked om vad som gäller. En intagen klagade på att personalen ibland bara sliter upp dörren till bostadsrummet i stället för att knacka och vänta några sekunder innan de öppnar dörren. Flera intagna sade att intagna fått tillgång till mer aktiviteter, inklusive promenader, de två veckor som gått från det att JO-inspektionen anmälts till institutionen till inspektionens genomförande.

Intagning och information om rättigheter m.m.

Den som ska vårdas vid hemmet förs enligt institutionsledningen vanligen till Fortunagården av Kriminalvårdens transporttjänst (TPT) och ibland av polisen. Klienterna kommer oftast direkt från sjukhus. Avgiftningen är ofta inte avslutad utan fortsätter på hemmet.

Den som tas in i hemmet får vid ankomsten en mapp med information inklusive ett välkomstbrev med en del regler och rutiner samt SiS broschyr Information till dig som vårdas med stöd av LVM. Enligt hemmet förmedlas det mesta av informationen muntligt av personal. Då det inte är självklart att intagna tar till sig information, förekommer det att den lämnas flera gånger.

Det finns lokala anvisningar för kroppsvisitation och ytlig kroppsbesiktning enligt 32 § LVM. Där beskrivs också rutinerna vid intagning. I anvisningarna anges bl.a. att den intagna ska klä om till hemmets kläder och att hon bör duscha. Hon ska genomgå kroppsvisitation eller kroppsbesiktning om det behövs. Den intagnas kläder och väskor ska gås igenom för att kontrollera att den intagna inte har föremål som hon inte får ha på hemmet. Kläder tvättas om den intagna godkänner detta.

Vid intagningen fyller personalen i flera blanketter, bl.a. om ytlig kroppsbesiktning och kroppsvisitation. Den intagna tillfrågas om närmast anhörig och eventuell överkänslighet samt om vem som får ta emot information om den intagnas vistelse på Fortunagården. Personalen fyller vid intagningen även i en blankett med titeln ”Iakttagelser av klient i samband med inskrivning” där uppgifter noteras om den enskildas hygien, beteende och psykiska status liksom om den intagna har ytliga skador. Resultatet utgör underlag för rapportering till läkare och beredskap. Blanketten lämnas sedan till föreståndaren för den avdelning där den enskilda placeras.

Kläder och egendom som den intagna inte får ha med sig i hemmet antecknas av personal på en persedellista som den intagna får kvittera. Det finns en inventarielista för bostadsrummen där det framgår hur många personliga tillhörigheter, inklusive klädesplagg och ”sminkprodukter”, en intagen får ha på rummet. En intagen som senare vill ha nya persedlar från förrådet måste lämna motsvarande plagg eller sak i utbyte. Enligt de lokala anvisningarna för omhändertagande av egendom enligt 31 § LVM är hemmets förvaring av den intagnas ägodelar som antecknas på en persedellista en frivillig överenskommelse och inte ett omhändertagande enligt nämnda bestämmelse.

En intagen sade att det tagit lång tid för henne att få tillgång till kläder och andra saker som hemmet hade tagit hand om i samband med hennes intagning.

Bostadsrum och gemensamma utrymmen

Lokalerna för intagna i hemmet är förhållandevis nybyggda och gav överlag ett intryck av att vara i gott skick och välstädade.

Den låsbara avdelningen Kastanjelid har, som nämnts ovan, två delar: en intagsdel och en vanlig avdelning. Intagsdelen kan ta emot tre intagna. Till intagsdelen hör ett avskiljningsrum, ett sällskapsrum och en promenadgård. Förutom för vård av nyintagna används intagsdelen även som utrymme för vård i enskildhet och placering av intagna som upptäcks vara påverkade.

Det finns åtta ordinarie bostadsrum på den låsta avdelningen Kastanjelid. Två intagna delar på dusch och toalett. De har ett gemensamt ansvar för städning av dessa. Vid hög beläggning brukar hemmet använda ett fönsterlöst rum bredvid avdelningens gym som bostadsrum. Det är även möjligt att placera en intagen i ett litet tv-rum.

Det finns ett stort tv-rum som gränsar till ett låst rökutrymme som allmänt kallas för ”hönsburen” av de intagna. Det finns även bl.a. ett allrum, ett pysselrum, ett gym och en bastu på avdelningen.

På öppna avdelningen Enelid finns bl.a. en terrass, ett tv-rum, ett hobby- och datorrum och ett rum med träningsutrustning.

På den låsta avdelningen är en behandlingsassistent ansvarig för tillagning av samtliga måltider på vardagar. Helgpersonalen lagar maten på lördagar och söndagar. Intagna har tillgång till te, kaffe och frukt till klockan 21.00 och de kan få mjölk, saft och skorpor nattetid. Personalen äter måltiderna med de intagna. På den öppna avdelningen lagar personal och en intagen mat tillsammans efter ett rullande schema.

Några intagna klagade på maten och ifrågasatte varför t.ex. frukt inte finns tillgängligt nattetid. En intagen sade att maten på öppna avdelningen ofta bestod av rester.

Möjlighet till daglig utomhusvistelse

Intagsdelen på Kastanjelid har en särskild rastgård där de intagna får röka. Större delen av rastgården har ett lågsittande, flätat stängsel till tak. Där finns också ett skydd för regn.

Enligt hemmet försöker man ordna så att alla intagna på den låsta avdelningen kan komma ut på promenad under dagen. Hemmet använder ofta en särskild promenadslinga som går till en affär. Intagna på låsta avdelningen kan också gå med personal till sjukhusbiblioteket där de kan få tillgång till dator som har internetuppkoppling. Huruvida målsättningen med en promenad om dagen uppnås beror enligt hemmet på hur de intagna på avdelningen mår, t.ex. om de intagna är stökiga eller inte.

På den låsta avdelningen finns en rastgård med en stor gräsmatta som vetter mot ett obebyggt område. Rastgården är omgiven av ett lågt stängsel. Enligt intagna och personal öppnas inte rastgården varje dag. Intagna som vill ha frisk luft och som inte går promenad får då gå till ”rökutrymmet”. Enligt personal får en intagen inte vistas ensam på rastgården pga. avvigningsrisken utan personal ska vara närvarande.

Några intagna beskrev att de fått gå ut på promenad endast någon enstaka gång under de veckor de varit placerade på låsta avdelningen. Några intagna sade att de fick vänta upp emot en vecka efter ankomst innan de tilläts gå på promenad. En intagen sade att möjligheten till motion genom promenad är begränsad då en del personal inte kan eller vill gå i rask takt.

Avskiljning och vård i enskildhet

Enligt hemmet är det mycket ovanligt att en intagen hålls i avskildhet. Under 2012 och första halvåret 2013 fattades två beslut om placering av en intagen i avskildhet i enlighet med 34 § fjärde stycket LVM. Besluten gällde samma person. På Kastanjelids särskilda intagsdel finns ett särskilt rum för ”avskiljningar”. I det rummet finns en galonmadrass och en toalett i plåt.

Under samma period har hemmet fattat nio beslut om vård i enskildhet i enlighet med 34 § andra och tredje stycket LVM (dvs. när en intagen pga. sitt behov av vård, sin säkerhet eller andra intagnas säkerhet hindras träffa andra intagna). Besluten rör sju personer.

Kontakt med omvärlden

Telefon och dator

Intagna på den låsta avdelningen får inte ha egen mobiltelefon. Det finns en telefonautomat i korridoren (som enligt hemmet snart ska tas bort) och en telefonhytt. Det upprättas enligt hemmet inga listor på vem den intagne får ringa eller ta emot samtal av. Samtal från personer som är uppenbart påverkade kopplas inte fram. Intagna får använda telefonen fram till klockan 21.00.

Mobiltelefon är tillåten på öppna avdelningen. Det finns även telefonautomat och möjlighet att låna mobiltelefon och sätta in eget kontantkort. Intagna får ta emot ett inkommande samtal på max tio minuter mellan kl. 18.00 och 20.00. Den intagna ska tala om vem det inkommande samtalet är från.

Intagna på låsta avdelningen kan gå med personal till sjukhusets bibliotek och låna dator där. Intagna på öppna avdelningen får låna dator på avdelningen och ha egen laptop på rummet.

Flera intagna sade att telefonhytten på den låsta avdelningen inte är ljudisolerad och att samtalen hörs ut till personal och andra intagna. En intagen uppgav att telefontiden på låsta avdelningen inte är tillräcklig för nio intagna som ska dela på en telefon.

Hantering av inkommande post

Hemmet har lokala anvisningar om kontroll av försändelse enligt 35 § LVM och omhändertagande enligt 31 § LVM. Enligt dessa överlämnas brev och paket till en intagen om försändelsen inte bedöms innehålla otillåtet material. Det är enligt anvisningen tillåtet för hemmet att känna på brevet före överlämnandet. Enligt personal tas frimärken och klistermärken bort på vykort.

Enligt beskrivningarna från personal och hemmets ledning fungerar överlämnandet så här på den låsta avdelningen Kastanjelid: En ur personalen hämtar posten, tar den till avdelningen och är med när den intagna öppnar brev. Hemmet tar hand om kuverten till privata brev. Om den intagna vill, låses kuverten in och återlämnas till henne efter vårdtidens slut. Det fattas inte beslut om att omhänderta kuverten. Myndighetsbrev överlämnas oöppnade.

Besök

Enligt en lokal anvisning ska besök planeras med kontaktperson eller avdelningsföreståndare.

En präst besöker hemmet varannan vecka.

Behandling

Intagna gör oftast en inskrivningsintervju med hjälp av utvärderings- och dokumentationssystemet DOK. Intervjun utgör ett stöd för den intagnas behandlingsplanering och en första behandlingsplan upprättas vanligtvis efter tio till tolv dagar. Behandlingskonferens äger rum var sjätte vecka.

Enligt hemmet var Fortunagården först med programmet motiverande samtal (MI) i landet. Även om MI idag inte bedrivs vid hemmet i samma utsträckning som förr så genomsyrar programmet ändå, enligt ledningen, personalens bemötande av och förhållningssätt till de intagna.

I Fortunagården bedrivs även programmet återfallsprevention (ÅP). Programmet är manualbaserat och genomförs i grupp eller individuellt. Enligt vad ledningen uppgav vid det inledande mötet genomförs inte programmet under sommarmånaderna.

Fortunagården arbetade tidigare i hög utsträckning med de intagnas sociala nätverk och personal hade kompetens i nätverksterapi. Av ekonomiska skäl har denna verksamhet krympt under senare år, men enligt ledningen finns själva tänket kvar i hemmet.

Intagna kan även få massage och öronakupunktur. Intagna på öppna avdelningen får gå på AA-möten utanför avdelningen några kvällar i veckan.

De flesta intagna var missnöjda med möjligheterna till behandling för sitt missbruk. Flera beskrev tvångsvården som förvaring, inte behandling.

Sysselsättning och aktiviteter

På låsta avdelningen väcks de intagna kl. 07.15 varje dag. Ett morgonmöte hålls kl. 08.00 då dagen planeras närmare. Måndag till torsdag är det gruppssession på förmiddagen. Denna kan utgöras av t.ex. programmen återfallsprevention eller motiverande samtal (MI). På tisdagar är det aktivitet utanför hemmet. Det finns inga organiserade kvällsaktiviteter utan intagna kan då t.ex. använda avdelningens gym. Intagna får vara med på matlagning och bakning men får inte vara i köket när köksknivar är framme. På helgerna har intagna tipspromenad och bingo.

På öppna avdelningen finns några gruppaktiviteter i veckan och planerad tid för promenad på vardagar, träning och simhall måndag och torsdag samt bowling på helgen. Intagna städar och tvättar själva.

Enligt intagna är morgonmötet på den låsta avdelningen oftast innehållsfattigt – det enda som avhandlas är vem som vill träffa sjuksköterskan och dagens namnsdag. Intagna vill gärna att hemmet prenumererar på andra dagstidningar än lokaltidningen då en stor majoritet inte kommer från trakten kring Värnamo. De intagna uppgav att de anser att prenumerationen är till för personalen. Flera intagna klagade på helgaktiviteterna. Några framförde att tipspromenad och bingo är aktiviteter som inte är lämpliga för majoriteten av de intagna.

Hälso- och sjukvård

En läkare (både allmänläkare och psykiatriker) besöker hemmet varje tisdag. Sjuksköterska finns på hemmet vardagar utom torsdagar. Sjuksköterskan träffar alla intagna i nära anslutning till intagningen och håller hälsosamtal och tar prover. Alla intagna träffar även läkaren.

Det är ingen väntetid för att träffa sjuksköterska utan intagna kan meddela att de vill ha en tid vid morgonmötet. Hemmet har upparbetade kontakter med en vårdcentral i Värnamo och en lokal tandläkare.

Om det inträffar ett sjukdomsfall när en sjuksköterska inte är i tjänst kontaktar personal den som är ”chef i beredskap” eller läkaren. På kvällar och helger kan personal ringa sjuksköterskan fram till kl. 22.00. Vid akut sjukdom kontaktas akutmottagning vid sjukhus.

Flera intagna klagade på att de råkat ut för fel i samband med medicinutdelning. Bl.a. berättade en intagen att personal hade gett olika besked om vilken medicin som hon skulle få. En annan intagen sade att hon råkat ut för att eftermiddags- och kvällsdos av läkemedel förväxlats.

Intagna får själva bekosta inköp av tamponger och bindor.

Incidenter m.m.

I oktober 2011 avled en intagen på hemmet. En rättsmedicinsk undersökning visade att kvinnan hade fått i sig substansen fentanyl. Efter klagomål från den intagna kvinnans anhöriga gentemot hemmet öppnade Socialstyrelsen ett tillsynsärende. I ett beslut den 28 maj 2012 (dnr 9.2 – 39022/2011) fann Socialstyrelsen att hemmet haft bristande rutiner för att förebygga att intagna använder beroendeframkallande medel (bl.a. hade ett brev delats ut till kvinnan trots misstanke om att det innehöll narkotika). Socialstyrelsen fann det anmärkningsvärt att inget drogtest gjorts på kvinnan när hon tidigare uppvisat tecken på drogpåverkan. Inga krav på åtgärder riktades mot Fortunagården då hemmet vidtagit åtgärder till förbättringar efter händelsen.

Avslutande genomgång

JO:s medarbetare redogjorde för sina iakttagelser. Hemmet anförde bl.a. följande.

Kvinnor som vårdas med stöd av LVM och som har en demenssjukdom placeras på LVM-hemmen Fortunagården eller Ekebylund. Hemmet strävar efter att vårdtiden vid LVM-hemmet för denna grupp ska vara så kort som möjligt och att dessa personer i stället ska beredas plats på s.k. demensboenden. Det vore önskvärt att intagna med demenssjukdomar kunde beredas plats på en särskild avdelning vid ett LVM-hem.

Vad gäller arbete mot droger har hemmet bl.a. följande rutiner. Nattpersonal genomför tillsyn av intagna två gånger per natt. De försöker att inte störa de intagna utan vill bara försäkra sig om att de andas. Personal genomför säkerhetsrundor på hemmets område för att försöka förhindra att droger förs in på hemmet. Hemmet har inte gjort några ytterligare förändringar i rutiner eller i förhållningssätt mot intagna som misstänks påverkade efter Socialstyrelsens beslut med anledning av att en intagen kvinnan avled på hemmet 2011. Drogtester görs vid intag eller vid behov om misstanke föreligger.

Vid protokollet

Elisabeth Sjöblom

Justeras den

Gunilla Bergerén

Jag har tagit del av protokollet. Med anledning av vad som antecknats under rubriken ”behandling” finner jag anledning att uttala följande.

LVM-vården ska syfta till att genom behövliga insatser motivera den enskilde så att han eller hon kan antas vara i stånd att frivilligt medverka till fortsatt behandling och ta emot stöd för att komma ifrån sitt missbruk. Det finns i LVM inte några bestämmelser om hur själva vården ska bedrivas. I sammanhanget kan dock nämnas att Socialstyrelsen år 2007 har utfärdat nationella riktlinjer för missbruks- och beroendevård. Socialstyrelsen har påbörjat ett arbete för att revidera riktlinjerna. En preliminär version av de reviderade riktlinjerna beräknas vara klar våren 2014.

Eftersom vård enligt LVM bedrivs med tvång skulle det givetvis inte vara acceptabelt om verksamheten i praktiken upphör under en förhållandevis lång tid under sommaren. Jag uppdrog därför åt de tjänstemän som hade genomfört inspektionen

att hämta in kompletterande uppgifter rörande hemmets verksamhet under den senaste semesterperioden. Institutionschefen Gunnel Elf har därefter skriftligen redogjort för verksamheten vid hemmet under tiden från den 1 juni till den 31 augusti 2013.

Det ligger i sakens natur att verksamheten vid LVM-hemmet påverkas av att personal vid hemmet har semester och att handläggare vid de socialförvaltningar som har klienter placerade vid hemmet inte alltid är tillgängliga på grund av semester. Jag vill dock rent allmänt framhålla vikten av att LVM-vården har ett tillfredsställande innehåll även under sommaren. Mot bakgrund av det som Gunnel Elf har anfört i sin skrivelse till JO finns det inte anledning att nu fortsätta utredningen av verksamheten vid LVM-hemmet Fortunagården.

Med anledning av vad som antecknats i protokollet om hemmets rutiner för brevhantering vill jag upplysa om att jag efter en inspektion av LVM-hemmet Hessleby i december 2012 har inlett en utredning som rör kontroll av försändelser till intagna (dnr 2793-2013).

I övrigt föranleder vad som framkommit för närvarande inga ytterligare åtgärder eller kommentarer från min sida.

Lilian Wiklund